

ВИКЛАДАННЯ ФЕХТУВАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА (1834–1849 рр.)

Досліджено та проаналізовано викладання фехтування в Університеті Св. Володимира у період 1834–1849 рр. Висвітлено роль та місце фехтування в системі університетської освіти. Для цього були застосовані історико-порівняльний, історико-системний та ретроспективний методи. Висновки дослідження вказують на те, що фехтування було складовим елементом системи освіти і виконувало завдання фізичного виховання та загартування студентів.

Ключові слова: система університетської освіти, Університет Св. Володимира, навчальний процес, студенти, фехтування.

Нині ми спостерігаємо певні кризові явища в галузі освіти. Ситуація, що склалася потребує вирішення і пошуку нових варіантів розвитку освітньої галузі. Досвід Київського університету є цінним та повчальним, оскільки своїм виникненням та функціонуванням він зобов'язаний європейській освітній традиції. Протягом першого періоду існування Університет акумулював і розвивав загальноєвропейські освітні і наукові традиції.

Останніми роками збільшився інтерес до вивчення освітніх систем і традицій XIX ст. Спостерігається тенденція деталізації тем й простежується використання науковцями принципово нових методів досліджень. Учені вивчають існуючі проблеми освітньої галузі, розширюється тематика досліджень. З огляду на велику кількість праць, присвячених студентству як окремій соціальній групі¹, воно продовжує залишатися недостатньо вивченим. Це зокрема стосується і студентства Університету Св. Володимира.

Аналіз існуючої літератури, присвяченої історії університетського студентства засвідчує, що навчально-виховний процес вивчався значно повніше ніж мистецько-естетичне виховання студентів. Цьому аспекту проблеми присвячено лише декілька праць². У зв'язку з цим відчувається значне зміщення акцентів у

---

* Тарас Самчук — магістрант кафедри давньої та нової історії України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

¹ Иванов А.Е. Студенческая корпорация России конца XIX начала XX века: опыт культурной и политической самоорганизации. — М.: Новый хронограф, 2004. — 408 с.; Олесич Н.Я. Господин студент Императорского Санкт-Петербургского университета. — Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1999. — 208 с.; Стоян Т.А. Студентство університетів підросійської України в II пол. XIX ст. — К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. — 28 с.

² Сторчай О. Мистецька освіта в Київському університеті (1834–1924 рр.) / Оксана Сторчай, НАНУ, Ін-т мистецтвознавства, фольклор. та етнології ім. М.Т. Рильського. —

бік вивчення профілюючих дисциплін, залишаючи поза увагою питання естетичного і фізичного виховання. На час заснування Університет розглядався як установа призначена виховувати і всебічно розвивати здібності студента. Домінуюча увага була зосереджена на підготовці майбутнього випускника до інтелектуальної діяльності, не забуваючи при цьому про його фізичне загартування та мистецько-естетичний розвиток. Підтвердження цього знаходимо у проекті Статуту Університету Св. Володимира, від 1833 року. Так параграф 38 передбачає: «Сверх учителя рисования, могут быть определены учителя искусств: 1) фехтования и вольтижирования, 2) музыки, 3) танцевания и 4) верховой езды»³. Ці положення засвідчують спорідненість вітчизняної і західноєвропейської системи вищої освіти, які передбачали знайомство майбутньої інтелектуальної еліти з елементами світської культури.

Запропонована стаття присвячена висвітленню стану фехтування в Університеті Св. Володимира у перші роки його існування. При цьому фехтування розглядається у трактуванні XIX століття, а саме як мистецтво спрямоване на фізичне вдосконалення студента. Яскравою ілюстрацією, що підтверджує призначення фехтувального мистецтва є фрагмент передмови до книги «Руководство к изучению правил фехтования на рапирах и эспадронах». Там наголошується: «Весьма естественно, что умственное образование нужно соединять с физическими, ибо польза от умственного развития может быть прочною только в здоровом теле. Сидячая жизнь и умственные напряжения изнуряют и истощают физические силы, для поддержания коих необходимы моцион или гимнастические упражнения; но как человеку посвятившему себя умственным занятиям драгоценнее всего время, то в этом отношении наиболее удовлетворяет необходимости фехтовальное искусство [...]. Одним словом, фехтовальное искусство, выправляя и развивая стан человека, наделяет его грацией в приемах, делаая его вполне развязным и ловким»⁴.

Доцільно у цьому зв'язку пояснити певні особливості фехтування як системи навиків і навчальної дисципліни. Варто зазначити, що на початку XIX ст. утвердилися традиційні школи володіння холодною зброєю. Найбільш впливовими та поширеними серед них стали французька та італійська школи⁵. Різниця між ними полягала в тому, що італійська школа володіння зброєю вирізнялася більшою активністю руки і корпусу та енергійнішою тактикою випадів. Особливістю французької школи фехтування став характер ударів, які здійснювалися завдяки вільним рухам кисті, що значно збільшувало кількість

Київ: Щек, 2009. — 335 с.; *Шамасєва К.І.* Музична освіта в Україні у першій половині XIX століття. — К.: 1996. — 110 с.

³ Проект устава университета св. Владимира // Журнал Министерства народного просвещения. 1834. № 2. — С. СХ.

⁴ *Сивербрик Е.* Руководство к изучению правил фехтования на рапирах и эспадронах. — СПб: издатель А.К. Бленжини, 1880. — С. 9–10.

⁵ Фехтование / под общей редакцией К.Т. Булочко. — М: «Физкультура и спорт», 1967. — С. 31–32.

блокувальних прийомів⁶. Характер публікації не дозволяє детально зупинитися на розгляді техніки фехтування. Доцільнішим вважаємо розгляд специфіки викладання цієї дисципліни в Університеті Св. Володимира.

Влітку 1834 року Рада Університету Св. Володимира уклала власні вимоги для викладачів мистецтв та встановила відповідну оплату за їх уроки⁷. Правила передбачали дотримання учителем фехтування вимог університетського Статуту і наказів ректора. До професійних обов'язків учителя фехтування входило: «[...] давать уроки по 2 раза в неделю, каждый урок 2 часа. Все нужны для фехтования принадлежности как-то: рапиры, эспадроны, маски, нагрудники, перчатки, лайки, и прочие, в надлежащем количестве для казеннокоштных студентов, должны быть изготовлены иждивением Университета»⁸. Важливо те, що у документі перелічується увесь наявний реманент, яким користувалися студенти під час навчання. Навчальний реманент, що використовувався студентами Університету Св. Володимира та їх наставниками заслуговує на детальніший розгляд. Це дозволить у повному обсязі реконструювати підготовку і хід проведення занять і встановити особливості уроків фехтування в Університеті Св. Володимира.

Кількісний і якісний аналіз фехтувального приладдя дозволяє зробити висновок, що найчастіше під час уроків фехтування застосовувалася рапіра. Вона була легша за шаблю і не мала вістря, оскільки закінчувалася кулькою, яка обмотувалася замшею, щоб уникнути поранень. Іншим різновидом зброї, яким користувалися студенти під час навчання фехтуванню, була шабля або еспадрон. Це холодна зброя з випуклим лезом, якою не можна завдавати колочих ударів, вона призначена для рубаючих ударів. Під час навчальних тренувань студенти використовували затуплену або дерев'яну шаблю⁹.

Захисним спорядженням була фехтувальна маска. Вона виготовлялася із зв'язаної товстої проволочи. Її робили випуклою, а потім обтягували сіткою з тонкої проволочи. Частина маски, які торкаються обличчя спочатку обшивалися сукном, а потім гладкою шкірою. Іншим захисним спорядженням виступали спеціальні рукавиці, які мали би бути доволі просторими. Із зовнішньої сторони кисті і пальців, замша зшивалася з двох викройок, між якими був простір, який заповнювався кінським волосом, створюючи своєрідну подушку, яка оберігала руку від ударів рапірою чи ін. Нагрудник виготовлявся із замші і викроювався ширшим до поясу і вужчим до плечей, підшивався м'якою шкірою з ватою і

---

⁶ Фехтование // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона у 86 т. Т. 35а / под ред. И.Е. Андреевского, К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского. — СПб, 1902. — С. 635–637.

⁷ Дело о распределении штатной суммы, положенной для учителя искусств при университете и об определении учителей искусств // Державний архів м. Києва (далі — ДАК), ф. 16, оп. 276, спр. 21, арк. 8–11.

⁸ ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 21, арк. 9.

⁹ Соколов. Начертание правил фехтовального искусства с рисунками в пяти частях / сочинение помощника главного фехтовального учителя отдельного гвардейского корпуса Соколова. — СПб, 1843. — С. 1–2.

потім простебновувався. Пояс та сандалі іноді використовувалися при заняттях, але їх вважали зайвою примхою, навіть розкішшю¹⁰.

Розглянувши основне фехтувальне приладдя, варто повернутися до висвітлення особливостей викладання фехтування в Університеті Св. Володимира. За даними вищеназваного документу можемо вказати розмір платні, яка призначалася учителю фехтування. Першопочатково сума становила 750 рублів ассигнаціями. Проте згодом, влітку 1834 року, завдяки Попечителю київського учбового округу Єгору фон Брадке, питання фінансування послуг учителів мистецтв було переглянуте. У своєму листі до Ради університету він рекомендував зменшити зарплати викладачів мистецтв, з метою економії коштів, які пропонувалося використовувати на інші потреби. Таким чином, зарплата учителя фехтування знижувалася до 700 рублів ассигнаціями. Найцікавіше те, що в своєму листі Попечитель називає ім'я першого викладача: «При сем считаю нужным присовокупить, что по мнению моему г. Лекайе может быть определен предпочтительно пред другими»¹¹. Зрозуміло, що після рекомендацій Єгора фон Брадке Франц Лекайє був затверджений вчителем фехтування в Університеті Св. Володимира.

Завдяки аналізу формулярного списку Франца Лекайє виданого Віленським університетом¹², ми можемо з'ясувати подробиці біографії першого викладача фехтування в Університеті Св. Володимира. З документу дізнаємося, що колезький секретар Франц Іванович Лекаєт (саме таке прізвище зазначене у формулярному списку у той час як в інших документах він проходить як Лекайє) був уродженцем П'ємонту. У 1832 р. йому виповнилося 42 роки. Після закінчення курсу наук у Турині (формулярний список не зазначає назву навчального закладу) він вступив на французьку військову службу. Наведена обставина дозволяє стверджувати, що він був добре знайомий з практичною та теоретичною стороною фехтування. Крім того від 1810 до 1812 року він викладав фехтування у Варшавському кадетському корпусі і додатково до 1816 року приватно навчав дітей шляхти. 10 вересня 1816 року Франц Лекайє переїжджає до Вільна, де має приватні уроки з студентами місцевого університету. Лише 6 квітня 1821 року він офіційно був призначений учителем фехтування в Імператорському Віленському Університеті. На цій посаді Лекайє працював до 30 травня 1832 року — часу закриття Віленського університету. Отже, перед вступом на службу до Університету Св. Володимира Лекайє мав достатню педагогічну практику і, завдяки хорошим рекомендаціям, саме він зайняв вакантне місце учителя фехтування. На час вступу на посаду вчителя фехтування йому мало виповнитися 44 роки.

Фрагмент запису з атестату виданого Францу Лекайєту красномовно характеризують його попередню службову діяльність. В атестаті зокрема читаємо:

---

¹⁰ *Сивербрик Е.* Руководство к изучению правил фехтования на рапирах и эспадронах. — СПб: издатель А.К. Бленжини, 1880. — С. 14–15.

¹¹ ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 21, арк. 12.

¹² Дело о введении преподавания в Университете Св. Владимира искусств // ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 15 зв.–16.

«...по случаю воспоследования Высочайшего указа, о закрытии означенного Университета, уволен от службы вовсе, в продолжение коей вел себя всегда похвально и возложенную на него должность исполнял с отличным усердием и рачительностью»¹³.

Наприкінці літа 1834 року Франц Лекайє підписав з Університетом Св. Володимира контракт¹⁴, який уточнював раніше розроблені Радою університету положення, щодо викладання фехтування. За умовами контракту вчитель фехтування зобов'язувався викладати свій предмет для казеннокоштных студентів 4 години на тиждень. Передбачалося, що протягом однієї години навчання урок могло відвідати не більше шести студентів. Увесь необхідний для занять інвентар казеннокоштні студенти отримували за державний рахунок. Щодо іншої категорії студентів, які навчалися за власний кошт, встановлювалися додаткові умови: «Своєкоштные студенты Университета могут объявить желание учиться в продолжении целого года фехтованию и если таковых будет число не менее шести, обязаны платить за годичное учение 50 рублей ассигнациями с человека учась два урока в неделю, с тем что в каждый часовой урок обучаться будет не более 6-ти человек. Рапиры и проч[ее], что будет потребно для уроков доставить должны сами студенты, время уроков по удобности избранно начальством Университета. студенты будут записываться на уроки фехтования у инспектора студентов, который сообщает учителю список записавшихся студентов. Платеж происходит по полугодично непосредственно учителю; но в случае не платежа учитель имеет право употребить посредство университетского начальства»¹⁵. Контракт також передбачав можливість для своєкоштных студентів займатися фехтуванням впродовж навчального року, за додаткову плату у розмірі 1 рубль за урок. Крім цього у контракті зазначалось, що учитель фехтування приймає на себе обов'язки викладати свій предмет у благородному пансіоні при гімназії та у самій гімназії*. Усі умови контракту були затвердженні підписом Франца Лекайє.

Необхідність навчання студентів фехтуванню було продиктоване декількома причинами: необхідністю фізичного вдосконалення та виробленню навиків носіння шпаги, що передбачалося студентською формою. Наявність холодної зброї у студента засвідчувала його певний соціальний статус. Підтвердження знаходимо в листі попечителя Київського учбового округу до Ради університету від 14 вересня 1834 року. Там зокрема зазначалось: «я предлагаю Совету дозволить ношение шпаг тем из них, которые по представлении вполне документов своих приняты в число студентов Университета, тем же которые или по не полному представлению документов, или по несвободному состоянию не зачислены студентами, но допущены к слушанию университетских курсов, не

---

¹³ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 14.

¹⁴ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 22.

¹⁵ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 22.

* Йдеться про Першу київську гімназію, що знаходилася на Печерську.

дозволяя ношение шпаг, вменить им в обязанность носить прочую установленную для студентов форму»¹⁶.

У вище названому документі також визначалися дні обов'язкового носіння шпаги як атрибута студентського мундиру. Цими днями були: у січні — Новий рік та Богоявлення Господнє; у квітні — три дні Пасхи, тезоіменитство імператриці, день народження престолонаслідника; у червні — день народження імператора; у липні — день народження імператриці та день св. Володимира; у серпні — коронація та день Олександра Невського; 14 вересня — Воздвиження Чесного Хреста; 1 жовтня — Покрова Пресвятої Богородиці; 19 листопада — вступ на престол імператора; 6 грудня — тезоіменитство Імператора, 25, 26, 27 — Різдво Христове¹⁷. Документ дозволяє зробити висновок, що носіння студентами шпаги не було для них дуже обтяжливе, але певний навик поводження зі зброєю вони набували.

У перші роки існування Університету Св. Володимира навчання студентів фехтувальному мистецтву не носило загального характеру. За повідомленням В. Шульгина щорічна кількість бажаючих оволодіти фехтувальним мистецтвом, становила 12 чоловік¹⁸. Про час проведення занять дізнаємося з університетського звіту за 1835 рік. У ньому зазначалося, що «Франц Иванович Лекайе по понедельникам и четвергам в 5 и 6-м часу будет обучать фехтованию»¹⁹. У наступні роки розклад не зазнавав суттєвих змін. Впродовж 1836–37 навчального року уроки фехтування відбувалися у вівторок, четвер, суботу з 18 до 19 години²⁰. Зважаючи на пізній час проведення занять з фехтування та велику кількість навчальних предметів, які повинні були вивчати студенти університету очевидно, що великого бажання займатися фехтуванням студенти не мали. Про загальне лекційне навантаження студентів Університету Св. Володимира перших років існування, відомий історик університету М. Владимирський-Буданов повідомляє: «Количество ежедневных лекций, действительно, велико; так в нормальне годы эпохи (1837 и 1838 г.) на 1-м отделении философского факультета число лекций в неделю простиралось от 22 (на IV курсе) до 32 (на IV курсе), или от 4 до 5 лекций ежедневно. На II отделении философского факультета — от 16 (на IV курсе) до 25 (на I-м курсе) по главным предметам и до 9 (на I курсе) по предметам вспомогательным. На юридическом факультете до 16 по главным и

---

¹⁶ Дело в какие дни могут носить шпаги Студенты Университета Св. Владимира // ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 343, арк. 1–1 зв.

¹⁷ ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 343, арк. 1.

¹⁸ Шульгин В.Я. История университета Св. Владимира / сочинение Виталия Шульгина ординарного проф. ун-та Св. Владимира; [сост. Виктор Короткий]. — Репринтное изд. — Киев: Лыбидь, 2010. — С. 156.

¹⁹ Дело об изготовлении, напечатании и рассылке обозрения преподавания наук в университете с 1-го сентября 1834 года по 4 июля 1835 года // ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 181, арк. 8.

²⁰ Переписка с ректором университета, попечителем Киевского учебного округа и др. о назначении членов экзаменационной комиссии, о представлении студентами поляками свидетельств, подтверждающих непричастность их к польскому восстанию, о начале занятий и по др. вопросам // ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 1, арк. 208.

до 18 (на I курсі) по вспомогательным. Строгие меры обязательности лекций простиралась одинаково как студентов так и на профессоров»²¹. Отже, загальна завантаженість студентів навчальними предметами та добровільний вибір фехтування як університетської дисципліни, обумовили відмову більшості студентів від нього.

Перший викладач фехтування Університету Св. Володимира Франц Лекайє на своїй посаді працював не довго. Вже 17 березня 1836 року з листа до попечителя Київського навчального округу дізнаємося: «учитель фехтования сего Университета коллежский секретарь Франц Лекайе, находившийся в госпитале Киевских учебных заведений за болезнью, 16 сего Марта в 7 часов вечера скончался»²². Тому вже 4 квітня 1836 року Рада університету постановила: «Исключить умершего Лекайе из списков чиновников Университета о сообщитъ о том правление Университета»²³. Після смерті Франца Лекайє викладання фехтування в Університеті Св. Володимира припинилося до нового навчального року.

Наступником Лекайє на посаді учителя фехтування став Йосип Урсо, який ще в 1833 році претендував на цю посаду і надсилав попечителю фон Брадке відповідні листи із слізними проханнями про це призначення. В одному з листів він писав: «А как ныне на место сего лица открывается в Киеве уже полный Университет; то паки осмеливаюсь прибегнуть к высокому милостивому Вашему вниманию и всепокорнейше прошу, призрев на бедное мое положение скоро имеющее в лицее Князя Безбородько остаться даже без хлеба по причине не назначения в нем учителей искусств, определите меня в оный новооткрываемый Киевский университет учителем фехтования: тем паче сия благоденствие будет вечно священным, что оно облегчит горестную судьбу не меня одного с семейством, но и бедных наших родителей под смиренною долею проживающих в Киеве, которым доселе я делал посильное пособие»²⁴. Однак, навіть з огляду на всі домагання Урсо отримати посаду вчителя фехтування в Університеті Св. Володимира в його клопотанні було відмовлено. Натомість він отримав посаду наглядача за учнями Другої київської гімназії.

Нове призначення викладача фехтування для Університету Св. Володимира відбулося наприкінці червня 1836 року. Єгор фон Брадке в листі до Ради університету вирішив долю майбутнього призначення: «По прежнему служению надзирателя Урсо, учителем фехтования в лицее Князя Безбородько зная лично, что он имеет достаточные познания для обучения сему искусству, и имея в виду затруднения встречаемое в при особо способного преподавателя фехтования в Университет Св. Владимира, я входил с представлением моим к г. Министру

---

²¹ *Владимирский-Буданов М.Ф.* История Императорского университета Св. Владимира; По поручению Совета ун-та Св. Владимира. Т. 1. Университет Св. Владимира в царствование Императора Николая Павловича. — Киев: Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. — С. 149.

²² Дело о смерти учителя фехтования при Университете Лекайе // ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 556, арк. 1.

²³ ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 556, арк. 3.

²⁴ ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 21, арк. 85–85 зв.

народного просвещения, о разрешении определить надзирателя Урсо, впредь до приискания особого преподавателя, учителем фехтования в сим Университете, с сохранением окладов жалования по обеим должностям»²⁵. При затвердженні на посаду викладача фехтування в Університеті Св. Володимира, Урсо зобов'язувався виконувати обов'язки свого попередника, за таку ж платню.

Формулярний список²⁶ Йосипа Урсо відтворює основні біографічні відомості про його службову кар'єру до отримання посади в Університеті Св. Володимира. У 1836 р. Йосипу Урсо виповнилося 40 років. Середню освіту він здобув у Київській губернській гімназії. Формулярний список не зазначає вищого навчального закладу, який він закінчив. З документу ми дізнаємося, що він був дійним студентом Віленського університету. На державну службу, в комісію Київського комісаріатського депо, Й. Урсо вступив 23 лютого 1817 року. Вже 21 листопада 1817 року він отримав чин колезького регістратора. Лише 30 жовтня 1824 року він був призначений викладачем фехтування у гімназію князя Безбородька. Важливою подією в житті Урсо стало присвоєння йому 4 лютого 1827 року звання губернського секретаря. Окрім викладання фехтування в гімназії князя Безбородько, від 4 серпня 1829 року по 1 вересня 1831 року він виконував обов'язки секретаря господарського правління навчального закладу. За розпорядженням адміністрації ліцею з квітня по жовтень 1834 року вчитель фехтування виконував також обов'язки «нравонаблюдателя» над учнями. У зв'язку зі складними сімейними обставинами та проблемами зі здоров'ям 18 березня 1835 він був звільнений від служби за власним бажанням. Проте згодом, 1 січня 1836 року, його призначили наглядачем за учнями Другої київської гімназії. Від червня 1836 року Урсо поєднував дві посади: наглядача за учнями у Другій гімназії та учителя фехтування в Університеті Св. Володимира. Але так тривало не довго. З листа директора Другої київської гімназії до Ряду Університету Св. Володимира ми дізнаємося, що: «Надзиратель за учащимися Киевской 2-й гимназии титулярный советник Урсо согласно прошению его уволен от сей должности; как же он состоит учителем фехтования в Университете Св. Владимира»²⁷.

Аналіз опрацьованих нами документів засвідчує, Йосип Урсо мав досвід у викладанні фехтування. Його компетентність у дисципліні фехтування була засвідчена попечителем Київського навчального округу. Успіхи на службовій ниві дали підставу клопотатися про надання вчителю фехтування чину титулярного радника.

Однак, незважаючи на зміну вчителя фехтування, викладання цього предмету в Університеті Св. Володимира залишилося факультативним. Розклад навчання фехтуванню практично не зазнав суттєвих змін.

Візит імператора Миколи I до Києва восени 1840 року та відвідини ним Університету Св. Володимира визначили подальшу долю фехтування як

---

²⁵ Дело об определении Коллежского Секретаря Иосифа Урсо учителем фехтования при сем университете // ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 641, арк. 1–2.

²⁶ ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 641, арк. 6–9.

²⁷ ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 641, арк. 11–11 зв.

навчальної дисципліни. Позиція імператора спонукала університетську адміністрацію запровадити обов'язкове викладання фехтування для студентів. Причину і пояснення такого рішення Ради університету знаходимо в листі ректора університету до інспектора студентів: «...в следствии докладной записки г. Попечителя о замеченном Его Императорским Величеством недостатке наружного образования в некоторых студентах Университета Св. Владимира, рассмотрев предложение Его сиятельства к устранению сего недостатка меры, предписанием от 22-го октября за № 121 данным в г. Киев между прочим разрешил: дабы доставить студентам вообще возможность упражняться в искусствах танцевания, фехтования, и, по мере удобства гимнастики, употребить из сумм собираемых с студентов, некоторую по усмотрению г. Попечителя часть для усиления сих искусств, с тем что бы все без исключения студенты могли пользоваться этими упражнениями под наблюдением ближайших начальников»²⁸.

П. Селецький залишив нам спогади з описом візиту Миколи I до Університету Св. Володимира і причину невдоволення імператора зовнішнім виглядом студентів. Зі слів Селецького, один кривоногий та непривабливої зовнішності студент пройшов у перший ряд, щоб ближче розгледіти царя, але вигляд кривоногого студента розгнівив Миколу I. Його реакцією стало направлення до Києва міністра народної освіти з новою перевіркою університету. «Вскоре после отъезда министра, — підсумовує Селецький, — в ведении попечителя отпустили 5 тысяч рублей ассигнациями, с тем чтобы он давал для студентов танцевальные вечера, назначили в Университет учителей: танцевания, фехтования и верховой езды»²⁹. Однак, зміст попереднього документу засвідчує, що фінансування учителів танців, фехтування мало здійснюватися за рахунок грошей, сплачених студентами. Крім того документи Ради університету засвідчують, що викладання мистецтв розпочалося з 1834 року, а не з 1840 як помилково зазначає П. Селецький.

Восени 1841 року вчитель фехтування подав свої пропозиції, щодо навчання своєкоштных студентів фехтуванню. Документ засвідчує, що: «Учитель фехтования Урсо, объявил если преподавать уроки по часам то требует по 2 рубля ассигн[ациями] за час будь же на год то на саблях по 50 р[ублей] ассигн[ациями], а на рапирах по 100 р[ублей]. ассигн[ациями]. Уроки преподавать он будет в своей квартире с принадлежающим прибором, а кому угодно может иметь свой собственный»³⁰. Але викладати фехтування на власній квартирі Йосипу Урсо довелося не довго, через зміну нормативно-правових документів пов'язаних з викладанням мистецтв.

Основний текст правил Університету Св. Володимира, щодо посилення викладання фехтування та танцю був написаний у період зими–весни 1841 р. Детальнішу інформацію знаходимо у справі про виділення коштів на орга-

---

²⁸ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 1–1 зв.

²⁹ З іменем Святого Володимира: Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників: у 2 кн. / [упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський]. Кн. 1. — Київ: Заповіт, 1994. — С. 152.

³⁰ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 8 зв., 23.

нізацію курсів танців та фехтування для студентів³¹. Канцелярія попечителя Київського навчального округу вказувала термін запровадження обов'язкового викладання фехтування і танцювального мистецтва «с наступлением второго полугодия 1840/41 года»³². Очевидно, що адміністрація Університету не змогла так швидко запровадити викладання фехтування для всіх студентів, адже для цього були потрібні час, додаткові кошти та нове приладдя для уроків фехтування. Основні положення затверджених правил зафіксовані в листі попечителя Київського учбового округу до інспектора студентів Університету Св. Володимира. Там читаємо: «Для фехтования, впредь до приискания большего числа учителей сего искусства, назначить восемь уроков в неделю, из которых четыре для казеннокоштных студентов, в занимаемом ими доме, а остальные четыре для студентов своекоштных; в доме занимаемом недостаточными студентами.

Обязанность обучаться фехтованию распространить также на всех студентов Университета Св. Владимира с теми изъятиями, какие постановлены в 2-м* пункте сего предписания. За уклонение от посещения уроков фехтования, подвергать студентов установленному взысканию»³³. З осені 1841 року розпочалося систематичне викладання фехтування для усіх студентів. Передбачалося, що уроки фехтування відбуватимуться у присутності одного з помічників інспектора або ж самого інспектора студентів. За додаткові уроки, викладач фехтувального мистецтва Урсо отримував плату в сумі 228 рублів 56 копійок сріблом.

Звіт про загальну кількість студентів, що займалися фехтуванням та танцями, називає нам цифру студентів, які відвідували названі предмети. 17 грудня 1841 році заняття з фехтування відвідувало 136 студентів: 42 казеннокоштні та 94 своекоштні³⁴. З цього слідує, що до впровадження обов'язкового викладання уроків фехтування їх відвідувало лише 19 казеннокоштних студентів.

Виявлений у київському міському архіві розклад занять студентів Університету Св. Володимира³⁵ дозволяє відтворити тижневий графік проведення уроків фехтування та вказує на час та місце їх проведення. Заняття проводилися у двох місцях: в приміщенні інституту казеннокоштних студентів для студентів цієї категорії та в будинку «недостаточных» студентів для своекоштних слухачів. Казеннокоштні студенти займалися: у вівторок від 19 до 20 години на шаблях, у середу в той же час на рапірах, у п'ятницю від 20 до 21 години на шаблях та в суботу від 19 до 20 години на рапірах. Заняття з своекоштними

---

³¹ Дело об ассигновании средств на организацию для студентов университетета курсов танцев и фехтования // ДАК, ф. 16, оп. 469, спр. 794, 14 арк.

³² ДАК, ф. 16, оп. 469, спр. 794, арк. 12 зв.

* У пункті 2 зазначено, що від обов'язкових занять фехтуванням та танцювальним мистецтвом звільняють студенти 4 курсу, ті студенти, які мають тілесні вади та тяжкі хвороби і ті котрі добре володіють означеним предметом.

³³ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 52.

³⁴ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 41.

³⁵ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 37.

студентами проводилися: у понеділок, четвер та п'ятницю 19 до 20 години, а у вівторок з 20 до 21.

У зв'язку із збільшенням кількості студентів, які розпочали відвідувати уроки фехтування, виникла потреба у купівлі нового приладдя для занять. Відповідні розпорядження адміністрації університету зробило наприкінці 1840 на початку 1841 р. За кордоном було замовлено ряд необхідного приладдя, яке було доставлене в університет лише у травні 1842 року. Зрозуміло, що до прибуття належного реманенту загальні заняття з фехтування були обмежені у кількості практичних вправах зі зброєю, якої не вистачало для великої кількості студентів. Квитанція про отримання фехтувального приладдя Університетом Св. Володимира дозволяє відтворити, які види зброї використовували студенти під час занять. У документі перелічено: «6 пар оправленных рапир, 2 пары проволочных масок, 6 пар перчаток, 1 плястрон или нагрудник, 2 кривые фехтовальные сабли, 4 сабли прямые, 6 пар перчаток к оным, 2 пары проволочных масок»³⁶. Наведений перелік свідчить про те, що на 1842 рік студенти Університету Св. Володимира мали всі необхідні засоби для опанування двома найпопулярнішими видами фехтування: рапірою та шаблею.

З додатку до університетського звіту за 1842 рік ми дізнаємося, що вчитель фехтування навчав студентів 8 годин на тиждень: 4 години з казеннокоштними, яких на 1842 рік налічувалося 47 і 4 години з своскоштними, яких було 120. Додатково повідомлялося, що студенти досягли значних успіхів, однак не таких блискучих як в мистецтві танцю. На це були зрозумілі причини, у документі пояснено: «потому что Учитель Урсо, по случаю перелома ноги, не в состоянии был отправлять своей должности надлежащим образом. Притом по значительному числу учащихся, не мог заниматься с каждым порознь, а большею частью приготавливал и показывал им общие начала приемов. Во втором же полугодии, по увольнении его, Урсо, от службы, студенты не обучались фехтовальному искусству, за неимением учителя»³⁷. У зв'язку з відсутністю вчителя фехтування адміністрація університету пропонує «для совершенного образования сил» студентів призначити для цього предмету двох учителів, або ж одного з двома помічниками.

Через певні обставини Рада університету відмовилася від двох учителів, і на зміну Йосипу Урсо прийшов новий викладач фехтування. Ним став італієць Климентій Ламбертіні — дворянин родом із Болоньї. На 1842 рік йому виповнилося 32 роки, він не був одруженим. Освіту Ламбертіні здобув у Болоньї. Доступні нам матеріали не дозволяють уточнити навчального закладу де навчався італієць. Свою викладацьку роботу новий учитель фехтування розпочав 1 грудня 1842 року, його заробітна плата складала 500 рублів сріблом³⁸.

Ламбертіні відразу ж взявся за налагодження викладання фехтування, оскільки попередній учитель не міг повноцінно виконувати свої обов'язки. Його

---

³⁶ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 64.

³⁷ Приложение к отчету университета за 1842 год // ДАК, ф. 16, оп.465, спр. 57, арк. 58 зв.–59.

³⁸ ДАК, ф. 16, оп. 465, спр. 57, арк. 132 зв.–133.

перші реальні кроки до вдосконалення викладання були направлені на купівлю нового приладдя, потрібного для занять з фехтування. У листі ректора до інспектора студентів від 12 липня 1843 року зазначається: «Учитель фехтувального искусства при Университете Св. Владимира Ламбертини от 2 сего июля вошел в правление Университета представлением о выписке для обучения студентов Университета фехтованию, в добавок к имеющимся уже, фехтовальным принадлежностям, еще 6 пар шпреленных италианских рапир 3 пары проволочных к ним масок, шесть кривых сабель, двенадцать сабель деревянных искривленных для начального упражнения и три дюжины рапир длинных не оправленных, на всякий случай ломки первых, что неизбежно при упражнении. В следствии сего имею честь просить Ваше Высокоблагородие уведомить меня, нужно ли в настоящее время выписать помянутые рапиры»³⁹. Отож, новий учитель фехтування Климентій Ламбертіні активно розпочав свою викладацьку роботу в Університеті Св. Володимира. Імовірно він був прихильником італійської школи фехтування, що підтверджується його походженням та місцем навчання.

У першому півріччі 1843 року змінився розклад проведення занять, що, напевне, пов'язано з приходом нового учителя та переміщення Університету до нового приміщення. У цей час казеннокоштні студенти опановували фехтування у середу від 18 до 20 години, а в п'ятницю з 19 до 21. Своєкоштні практикувалися у фехтуванні у понеділок та четвер з 18 до 20 години⁴⁰.

Нові зміни у розкладі занять з фехтування відбулися в першому півріччі 1846–47 навчального року. У розкладі занять за цей період відзначено, що всі своєкоштні студенти повинні були обов'язково опановувати фехтування впродовж перших чотирьох піврічч навчання, а казеннокоштні від 1 до 6 семестру включно. Для казеннокоштних заняття призначалися у вівторок і п'ятницю з 17 до 19 години, для своєкоштних — у понеділок і четвер з 17 до 19 вечора, у вівторок з 20 до 21:30.

Загальне зростання кількості студентів університету, збільшувало потребу у фехтувальному приладді, оскільки предмет фехтування від 1841 року був обов'язковим для всіх студентів. Тому вчитель фехтування Ламбертіні влітку 1844 року подав нове прохання до ректора університету, в якому просить придбати: «6 сабель, 12 рапир с ручками, 12 рапир без ручек, 12 деревянных сабель с железными ручками и 4 маски для защиты от рапир»⁴¹. Натомість ректор звернувся до інспектора студентів із питання чи необхідні нові фехтувальні знаряддя, на що останній відповів: «...действительно нужны, в настоящее время для обучения студентов фехтовальному искусству, тем более, что число учащихся с каждым годом увеличивается, а оружие по такому количеству от частого употребления ломается; но я полагаю выписать из за границы одни

---

³⁹ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 75–75 зв.

⁴⁰ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 70, 85 зв.

⁴¹ Дело о приобретении для Института Казеннокоштных Студентов фехтовальных пособий // ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 60, арк. 2.

металлические вещи, а деревянные сабли можна заказать сделать и в Киеве, по образцу, который будет дан от Ламбертини»⁴².

Про інтенсивність занять свідчать подання Ламбертіні, в яких він вказує на постійні пошкодження фехтувального реманенту та його непридатність для занять. Одне з таких повідомлень знаходимо в листі інспектора студентів до ректора університету: «ныне состоит в институте каз[еннокоштных] студентов железных сабель 6, из коих две спаенные и 12 деревянных изломлены и вовсе негодных к употреблению, то я полагаю, что действительно необходимо нужно, для обучения студентов фехтовальному искусству, приобрести еще 20 сабель, которые Г[осподин] Ламбертини предполагает выписать из за границы за 100 руб. Но для сокращения расходов, я поручил эконому института Липпоману исправится, нельзя ли эти сабли приобрести в России. Почему он доносит мне, что здешний купец Лычков соглашается через два месяца со дня заключения с ним условия доставить все 20 сабель за 50 рублей серебром из Тулы, по доброте согласно предоставляемому при сем образцу, но лучшей отделки»⁴³. Очевидно, що адміністрація Університету Св. Володимира та вчитель фехтування готувалися до нового навчального року, приводячи до ладу необхідний реманент. Ніхто не підозрював, що викладання фехтувального мистецтва в університеті невдовзі припиниться.

Кінцевою датою викладання фехтувального мистецтва в Університеті Св. Володимира вважаємо 5 липня 1849 року. Саме тоді ректор університету в листі до інспектора студентів повідомив: «Г[осподин] Киевский военный, Подольский и Волынский генерал-губернатор, усмотрев из собранных сведений, что преподавание фехтования студентам Университета не приносит никакой пользы, и что по этому содержание учителя сего искусства, напрасно обременяя денежные средства Университета, может затруднять его в удовлетворении других более существенных потребностей его, предложить правлению Университета, сделать распоряжение о прекращении на будущее время обучения фехтовальному искусству студентов, впредь до распоряжения Его Высокопревосходительства»⁴⁴. Після цього розпорядження, у документації Університету Св. Володимира учитель фехтування серед викладачів «вільних мистецтв» більше не згадується.

Таким чином, засади і головні завдання університетської освіти в XIX ст. мали на меті різнопланове виховання студентів. Окрім опанування загальними та спеціальними університетськими дисциплінами, студенти отримували мистецько-естетичне виховання. Не був виключенням і Університет Св. Володимира, який засновувався на європейських освітніх традиціях. Елементом традиції університетської освіти було викладання вільних мистецтв, зокрема фехтування. В Університеті Св. Володимира навчання фехтування від початку призначалося для фізичного розвитку студентів та розвитку вміння правильно поводитися зі зброєю. На початковому етапі предмет фехтування мав фа-

---

⁴² ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 60, арк. 1–1 зв., 7.

⁴³ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 60, арк. 5–5 зв.

⁴⁴ ДАК, ф. 16, оп. 478, спр. 26, арк. 179–179 зв.

культуративний характер, залучаючи до своїх лав невелику кількість студентів. Лише згодом в 1841 році за прямими вказівками адміністрації університету всі студенти були зобов'язані відвідувати заняття з фехтування, в які мали б сприяти виробленню у студентів правильної постави та зміцнювати фізичне здоров'я. З цього часу фехтування було прирівняне до інших предметів і пропуски занять встановлювалися такі ж покарання як і за інші лекції. Проте сподіваного результату не вдалося досягнути. Тому з ініціативи Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора 5 липня 1849 року уроки фехтування припинилися взагалі, залишивши студентам більше вільного часу для інших навчальних предметів та дозвілля.

ПРЕПОДАВАНИЕ ФЕХТОВАНИЯ В УНИВЕРСИТЕТЕ СВ. ВЛАДИМИРА (1834–1849)

Тарас Самчук (магістрант кафедри древньої і нової історії України,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Исследовано и проанализировано преподавания фехтования в Университете Св. Владимира в период 1834–1849 гг. Освещены роль и место фехтования в системе университетского образования. Для этого были применены историко-сравнительный, историко-системный и ретроспективный методы. Выводы указывают на то, что фехтование было составным элементом системы образования и выполняло задание физического развития студентов.

Ключевые слова: система университетского образования, Университет Св. Владимира, учебный процесс, студенты, фехтование.

TEACHING OF FENCING IN ST. VLADIMIR UNIVERSITY (1834–1849)

Taras Samchuk (student of department of ancient and modern history of Ukraine,
Taras Shevchenko National University of Kyiv)

The article deals with teaching of fencing in St. Vladimir University during the 1834–1849 years. The purpose of the paper is to explore and analyze the quality of teaching fencing, teacher's training level and also to reconstruct the timetables of fencing lessons for that period. The role and place of fencing in the educational university system were researched in the article. St. Vladimir University, that was based on European educational traditions, inherited a series of subjects which included «free arts» (fencing, dancing, music lessons and horse riding) that were connected with traditions of noble education. Historical and comparative, historical and systematic, retrospective methods were applied for this research. The conclusion of this article indicates that fencing was a component of educational system and has contributed to student's physical development. The unknown archived documents are used in the research.

Keywords: system of university education, St. Vladimir University, learning process, students, fencing.